

ПСИХОЛОГИЯ ЖӘНЕ ИНКЛЮЗИВТІК БІЛІМ БЕРУ
ПСИХОЛОГИЯ И ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
PSYCHOLOGY AND INCLUSIVE EDUCATION

ӨОЖ159.942.33

Шоманбаева А.О.,* Ауелова К.Е., Сахиева Ф.А.

психология ғ.к., доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

PhD докторы, доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

**ТОЛЫҚ ЕМЕС ОТБАСЫЛАРДАҒЫ АТА-АНА МЕН
БАЛАНЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫН ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТҰЖЫРЫМЫ**

Автор корреспондент: shoman_almira@mail.ru

Түйін: Ұсынылған мақалада толық емес отбасылардағы ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас мәселесін зерттеуге арналған ғылыми-әдістемелік аппарат ұсынылған. Зерттеудің өзектілігі, мақсаты, міндеттері, объектісі, ғылыми зерттеу пәні, Отбасында қалған ата-ананың критеріі бойынша ана мен әке жағынан толық емес отбасылар ажыратылады. Бірге өмір сүретін ұрпақ саны бойынша толық емес отбасы: қарапайым - бір немесе бірнеше балалары бар ана / әке; ұзартылған - бір немесе бірнеше балалары бар анасы әкесі және басқа туыстары. Қорытындылай келе, толық емес отбасыларда туындайтын психологиялық проблемаларға қысқаша талдау жасалған. Отбасында қалған ата-ананың критеріі бойынша ана мен әке жағынан толық емес отбасылар ажыратылады. Бірге өмір сүретін ұрпақ саны бойынша толық емес отбасы: қарапайым - бір немесе бірнеше балалары бар ана / әке; ұзартылған - бір немесе бірнеше балалары бар анасы әкесі және басқа туыстары. Қорытындылай келе, толық емес отбасыларда туындайтын психологиялық проблемаларға қысқаша талдау жасалған.

Кілт сөздер: ата-ана, бала, толық отбасы, толық емес отбасы, қарым-қатынас, диагностика, рухани мәдениет, әлеуметтік мәдениет, жыныстық сауаттылық

Кіріспе. Баланың әлеуметтенуі ата-ана отбасында, елеулі ересектер шеңберінде басталады. Отбасында баланың мінезінің негізі қалыптасады, оның жеке ерекшеліктері, көзқарасы, өзіне және басқаларға қатынасы; отбасында бала адамгершілік және мәдени құндылықтармен танысады. Бұл көптеген жағынан психологиялық қолдау мен отбасына баланың өмірлік жолы қандай болатындығына, баланың өз әлеуетін жүзеге асырып, әлеуметтенуіне және өзіне және қоғамға пайдалы бола алуына қаншалықты толық және сәтті болатындығына байланысты.

Әке мен ана арасындағы ата-аналық міндеттерді бөлу әрдайым біркелкі бола бермейді, бұл әр отбасы мүшесінің әл-ауқатына кері әсер етуі мүмкін. Баланың жеке басының қалыптасуына одан да жағымсыз, оның «толық емес отбасы» деп аталатын - ата-анасы біреу болатын отбасындағы дамуы әсер етеді.

«Толық отбасы» және «толық емес отбасы» ұғымдарын балалар жанының білгірі, ең ұлы педагог А.С.Макаренко енгізді. Ол адамның жеке басын қалыптастырудағы отбасының рөліне тоқталып, отбасы құрылымы мен баланың тәрбиесі мен сәтті әлеуметтенуі арасындағы байланысты көрсетті. Әлеуметтік-экономикалық және рухани-адамгершілік проблемалар ата-аналардың екеуі қатысқан отбасыларда да жағдайды тұрақсыздандыруы мүмкін. Толық емес отбасы үшін бұл факторлар одан да көп зақымдауы мүмкін.

Теориялық талдау. Көптеген зерттеулер көрсеткендей, ата-анасының бірі жоқ отбасында тәрбиеленетін бала осал бола бастайды, көптеген кешендерге ие болады. Өзінің жағдайына алаңдайтын, жалғыз психологиялық қиындықтарды жеңе алмайтын және сыртынан жеткілікті эмоционалды қолдауы жоқ жалғыз ата-ана баланың жан-жақты дамуына қажетті көңіл бөле алмайды. Мұндай отбасындағы бала, шын мәнінде, жалғыз ата-ананың өзі сияқты, әлеуметтік-психологиялық қажеттіліктерден айырылады, бұл оның қалыптасып келе жатқан жеке тұлға құрылымына әсер етеді.

Қазіргі әлемде отбасы институты үлкен өзгерістерге ұшырайды, өкінішке орай, әрқашан оңды бола бермейді. Жақында қолайсыз деп саналған нәрсе қазір рұқсат етілген, кейде тіпті жоғарылатылған мәртебеге ие болады. Дәстүрлі отбасылық құндылықтарды жоққа шығаратын әртүрлі қозғалыстар пайда болады. Қазіргі отбасы, әдетте, саны жағынан аз, ондағы үлкен аға-әпкелеріне құрмет жоқ, ересек отбасы мүшелерінің беделі біртіндеп төмендейді, ажырасулар саны артып келеді. Мұның бәрі қоғамдағы тұрақсыз ахуал жағдайында баланың дамуы үшін жағымсыз фон қалыптастырады және оның жеке қасиеттеріне барынша қолайсыз әсер етеді.

Толық отбасының болуы әлі де баланың үйлесімді дамуының кепілі бола алмайтынын есте ұстаған жөн, өйткені ата-анасының біреуінің болмауы балаға міндетті түрде жағымсыз салдарларға әкеп соқтырады. Тұлғаның дамуы белгілі биологиялық және психологиялық заңдылықтар негізінде жүреді. Ал ата-анасының біреуінің болмауы, жалпы, баланың жеке дамуына қатты әсер етеді. Ал бұл қандай әсер етеді, адамның өмір жолына қалай әсер етеді - бұл көбіне факторларға байланысты болады.

Зерттеу проблемасы қолданыстағы ғылыммен байланысты жалпы отбасындағы қатынастар проблемасын көптеген зерттегеніне қарамастан, толық емес отбасыларда балаларды тәрбиелеу проблемасы бойынша зерттеулердің жоқтығы.

Толық емес отбасылардағы ата-ана мен бала қатынастарындағы проблемалар өзектілігін жоғалтпайды және өсуге бейім, бұл отбасы саны мен ондағы балалар санының прогрессивті төмендеуімен, беделінің төмендеуімен байланысты болуы мүмкін аға-әпкелері мен аға ұрпақтың ықпалының анық еместігі, бір жағынан және баланың қоғамға бейімделу қиындықтарының артуы, екінші жағынан, ажырасу процедураларының күрт өсуімен және ыдырайтын отбасындағы балалардың осалдығы.

мақсаты жоспарланған зерттеулер - толық емес және толық отбасылардағы ата-ана мен баланың қарым-қатынасын диагностикалау нәтижелерін салыстыру.

Нысан жұмыс - толық емес және толық емес отбасылардың балалары және олардың ата-аналары.

Нәрсе осы жұмыстың - толық емес отбасындағы ата-ана мен баланың қарым-қатынасы.

Гипотезазерттеулер - толық және толық емес отбасылардағы ата-ана мен баланың қарым-қатынасы арасындағы эмоционалды және интерактивті жоспарлардың айырмашылықтары бар, бұл осы отбасыларда балаларды тәрбиелеудің әртүрлі нәтижелеріне әкеледі.

Зерттеудің міндеттері:

1) толық емес отбасындағы ата-ана мен бала қатынастары мәселелеріне байланысты ғылыми әдебиеттерді жинақтау және теориялық талдау;

2) «толық емес отбасы» ұғымын ашу;

3) қазіргі заманғы психологиялық мәліметтер бойынша толық емес отбасын құру көздерін анықтау;

3) толық емес отбасылардағы ата-ана мен баланың қарым-қатынасын эмпирикалық зерттеу.

Тәжірибелік бөлім. Зерттеу барысында келесі әдістерді қолдану жоспарланған:

1) Ата-аналардың қатынастарына арналған сауалнама (ОРО) тесті, А.Я. Варгой және В.В. Столин. Бұл психодиагностикалық құрал ата-аналардың балаларына деген көзқарасының сипатын анықтауға бағытталған. Ата-аналық қатынас - бұл ата-ананың өз балаларына қатысты бастан өткерген әр түрлі сезімдер жүйесі, баламен өзара әрекеттесу кезіндегі мінез-құлық заңдылықтары, баланың жеке және жеке ерекшеліктерін және оның іс-әрекетін қабылдау және түсіну сипаты. Бұл әдістеме ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынастың үйлесімділік деңгейін бағалауға, бар қиындықтардың себептерін анықтауға мүмкіндік береді. Диагностика нәтижелері ата-аналардың балаларына қатысты психологиялық сауаттылығын арттыруға және қажет болған жағдайда психологиялық көмекке жүгіну туралы шешім қабылдауға көмектеседі.

2) «Жоқ жануарды бейнелеу» проективті техникасы (РНЖ). Баланың жеке басын зерттеуге мүмкіндік береді. Субъект психикасының күйін бағалауға мүмкіндік беретін психомоторлық байланыс теориясына негізделген. Осы техниканы қолдана отырып, сіз баланың өзін-өзі бағалау деңгейін, оның тәжірибесі мен бейсаналық импульсін, көзқарасы мен күтуін бағалай аласыз.

3) Отбасылық сурет салу техникасы. Бұл проективті отбасылық жағдай, балалардың басқа отбасы мүшелерімен қарым-қатынастарын, баланың ата-анасы ойнайтын отбасылық рөлдерді қабылдауын, қазіргі отбасылық жағдайды, отбасылық қатынастардағы бар проблемаларды, баланың қазіргі жағдайға қанағаттануын немесе қанағаттанбауын зерттеуге мүмкіндік береді.

4) Ата-ана мен баланың өзара іс-қимыл сауалнамасы (ВРР). Әдістеме ата-аналардың балалармен өзара әрекеттесуін келесі критерийлер бойынша бағалауға мүмкіндік береді: ата-ананың талаптылығы, балаға қолданылатын шаралардың ауырлығы, ата-ананың балаға қатысты бақылау деңгейі, ата-ананың қабылдауы оның баласына, оған деген негізгі қатынасы, жеке қасиеттері мен баланың мінез-құлқын қабылдау немесе қабылдамау, отбасындағы өзара қарым-қатынас сипаты, қайшылықтардың болуы, ата-ананың талаптарға сәйкес келуі, жалпы, бедел баланың көз алдында ата-ананың. Ата-ана мен баланың өзара іс-қимыл сауалнамасы (ВРР) сауалнамасы баланың екеуінің де ата-аналарына қатысты позициясын және ата-аналардың өз баласына қатысты ұстанымын түсінуге мүмкіндік береді.

Жұмыстың практикалық маңыздылығы алынған зерттеу нәтижелерін психологтардың, педагогтардың, сондай-ақ ата-аналардың психологиялық сауаттылығын арттыруға қызығушылық танытқандардың ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынасты үйлестіру және балалар мен олардың арасындағы келіспеушіліктерді азайту үшін практикалық қызметінде қолдану мүмкіндігінде жатыр. Толық және толық емес отбасылардағы ата-аналар. Зерттеу сонымен бірге психодиагностикалық әдістерді психологиялық-педагогикалық жұмыста қолдану мүмкіндіктерін көрсетеді. Зерттеу барысында алынған мәліметтер жетім балалар мен ата-аналарының бірінен айырылған балаларды оңалтудың әртүрлі бағдарламаларын жасауға пайдаланылуы мүмкін.

Жұмыстың теориялық маңыздылығы отбасының құрылымын және алынған нәтижелерді ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынасты және отбасын одан әрі зерттеу үшін пайдалану мүмкіндігін ескере отырып, ата-ана мен бала қатынасы проблемасы туралы ойларды кеңейтуге байланысты (толық және толық емес) кейіннен балаларды тәрбиелеу, олардың жеке дамуы мен әлеуметтену процесінде барабар көмекті (және өзіне-өзі көмек) жүзеге асыру мақсатында.

Ата-ана отбасы бала үшін өмірдің негізгі мектебі болып табылады, адамның жеке, сипаттамалық қасиеттерінің негізін құрайды, баланың үйлесімді дамуына ықпал етеді немесе кедергі келтіреді. Отбасының құрылымы баланың жеке дамуы үшін үлкен маңызға ие - екі ата-ананың болуы немесе олардың біреуінің болмауы. Толық емес отбасы ерекше назар аударуды қажет етеді, өйткені ата-анасының біреуінің болмауы жас ұрпақтың психо-эмоционалды күйіне кері әсер етуі мүмкін. Отбасының әл-ауқаты көбіне отбасының толық немесе толық емес болуына байланысты.

Толық емес отбасылар туралы әр түрлі пікірлер бар, онда ата-анасынан тек анасы бар. Және бұл пікірлер кейде қарама-қайшы келеді. Біреу бұл сөзсіз жаман деп санайды, біреу баланың толық немесе толық емес отбасында өсуі маңызды емес екеніне сенімді, біреу толық емес отбасы мәртебесі жеке бас көтеру қабілеті түрінде белгілі бір артықшылықтар бере алады деп санайды қалған ата-анаға қатысты балаға (тек қана емес) қатысты шешім қабылдауда жауапкершілік пен автономды болу. Толық емес отбасында тәрбиеленген лайықты тұлғалардың көптеген мысалдары осындай артықшылықтың өзіндік дәлелі ретінде қызмет етеді [1]. Мұнымен келіспеу қиын.

Толық емес отбасы туралы осындай оптимистік көзқараспен қатар, толық емес отбасындағы баланың дамуының жағымсыз нәтижелерін көрсететін көптеген мысалдар бар.

Екі ата-ана да қатысатын кез-келген отбасы қолайлы психологиялық ахуал мен баланың үйлесімді дамуына қолайлы жағдай жасай алмайды. Бірақ баланың өмірінде оның тәрбиесіне екі ата-ананың да қатысуы балалардың психологиялық және психикалық денсаулығын сақтау мәселесінде, сонымен қатар отбасының барлық функцияларын сапалы жүзеге асыруда айқын артықшылық болып табылады. Мұны көптеген психологиялық-педагогикалық зерттеулер растайды. Осылайша, толық емес отбасында балаларды тәрбиелеу мен олардың кейінгі сәтсіз отбасылық өмірі арасында статистикалық маңызды байланыс бар екендігі анықталды. Балалық шағы толық емес отбасыларда өткен ерлі-зайыптылардың арасында ажырасудың жоғары ықтималдығы анықталды. [2].

Негізгі фактор - баланың толық емес отбасында әйел-еркек, неке қатынастары моделінің болмауы, бұл белгілі бір деңгейде ерлі-зайыптылар арасындағы қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруға кедергі келтіреді.

Мысалы, анасы ғана тәрбиелеген ұлдар көбінесе әйелдердің мінез-құлқы заңдылықтарын ашады, олар еркектердің мінез-құлқы туралы дұрыс емес түсінік қалыптастыруы мүмкін, бұл олардың көзіне шамадан тыс агрессивті және қатал көрінеді.

Әкесіз өскен қыздарға болашақ күйеудің идеалын және жұбайымен және ұлдарымен өзара түсіністікте ойлау қиынға соғады, бұл әрине отбасындағы жанжалды жағдайлардың көбеюі мен ажырасу қаупін тудырады. [3]

Әкенің бала тәрбиесіне қатысуының рөлі мен маңызы сөзсіз. Ұлы мұғалім В.А.Сухомлинский: «Өз ұлын немесе қызын түсінуді үйренбейінше, кез-келген адам жақсы әке бола алмайды» деген. [4]

Толық емес отбасы - бұл бір ата-анадан және балалардан (немесе бір баладан) тұратын отбасы [5]. Көбіне толық емес отбасы ерлі-зайыптылардың арасындағы некенің бұзылуына, сондай-ақ некеге тұрмаған әйелдің баланың туылуының нәтижесінде құрылады. Бұдыраудың басқа себептері арасында отбасыларды ерлі-зайыптылар арасында туындайтын жыныстық проблемалар деп атауға болады. [6]. Сексологтар жыныстық қанағаттанбауды ажырасудың жалпы негізі деп санайды, бұл ажырасудың өзі растайды.

Толық емес отбасының тәрбиелік мүмкіндіктері толық отбасынан әлдеқайда төмен. Баланы бақылау және күту қиын, балалар ондай емес еркектің немесе әйелдің мінез-құлқының рөлі мен нұсқалары туралы адекватты және уақтылы идея қалыптасады (қандай ата-ананың қай жынысына

келмейтініне байланысты). Бұл баланың психикалық дамуының біржақты сипатына әкелуі мүмкін. Балада толық емес отбасында ересек жыныстық мінез-құлықтың моделі жоқ, оны болашақта қолдануға болады. Жалғызбасты ананы асыра қорғауда өскен ұл ер адамның қажетті қасиеттерінен айырылады: мінезі дамымаған, тәртіп бұзылады, тәуелсіздік пен шешімділік жеткіліксіз. Отбасыларында әкесіз өскен қыздар ер адамның бейнесін елестете алмайды: бұрмаланған, кедейленген немесе керісінше, идеалдандырылған, бұл олардың болашақ отбасылық өміріндегі қиындықтарды тудырады.

Ата-аналарының ажырасуынан аман қалған балалар өз отбасыларында қиындықтар туындаған кезде ажырасу туралы шешім қабылдауға тезірек кіріседі. Сексологтардың айтуынша, жыныстық сауаттылықтың, рухани және әлеуметтік мәдениеттің артуы отбасылардағы ажырасулар мен кемшіліктердің санын азайтуға ықпал етуі мүмкін.

Толық емес отбасылардан шыққан адамдардың білім деңгейі толық материалдық емес отбасыларда өскендерге қарағанда төмен, себебі материалдық қиындықтарға байланысты. [1 б.25]. Бұл көбінесе жасөспірімдер арасындағы қылмыстың себептерінің бірі болуы мүмкін.

Толық емес отбасы феноменін қарастыра отырып, ата-аналарының екеуі де қатысып отырған дисфункционалды отбасылар туралы айту керек. Мұндай отбасыларды ата-анасының өз баласын тәрбиелеуге және дамытуға жеткілікті уақыт бөле алмауына байланысты ата-ананың немесе басқа себептердің салдарынан психологиялық тұрғыдан толық емес деп жіктеуге болады. Сонымен қатар, кейбір ата-аналар өздерінің білім беру функцияларын мүлдем ұмытып кетеді. Әкесі / шешесі балаларының экономикалық әл-ауқатына қамқорлық жасай отырып, отбасында сирек кездеседі, осылайша бала тек анасымен немесе әкесімен бірге өседі.

Толық емес отбасылардың құрылу себептері әр түрлі. Осыған байланысты олардың келесі түрлері бар:

- жетім;
- заңсыз;
- ажырасқан;
- ыдыраған отбасы.

Отбасында қалған ата-ананың критеріі бойынша ана мен әке жағынан толық емес отбасылар ажыратылады.

Бірге өмір сүретін ұрпақ саны бойынша толық емес отбасы:

- қарапайым - бір немесе бірнеше балалары бар ана / әке;
- ұзартылған - бір немесе бірнеше балалары бар анасы / әкесі және басқа туыстары.

Толық емес үлкен отбасы толық емес отбасылардың көпшілігімен ұсынылған. Жетім толық емес отбасы ерлі-зайыптылардың біреуінің қайтыс болуына байланысты пайда болады. Жақын адамынан айырылу отбасы үшін қатты соққы болғанымен, қалған отбасы мүшелері - бұл топтасудың және тұтастықты сақтаудың тәсілдері. Мұндай отбасылардағы отбасылық байланыстар бұзылмайды; қайтыс болған (қайтыс болған) жұбайы бойынша барлық туыстарымен қарым-қатынас қалады, олар отбасы мүшелері болып қала береді. [1 б.30]

Толық емес ажырасқан отбасы- ерлі-зайыптылар белгілі себептермен бірге өмір сүруді тоқтатқан отбасы. Ажырасу балаға психологиялық жарақат әкеледі, оның бойында ұят, қорқыныш, төмендік сезімдерін дамытады. Балалардың ата-аналарын біріктіруге деген ұмтылысы табиғи және өмірлік маңызды. Сонымен қатар, балалар ересектер арасында болған ажырасуға өздерін кінәлайды.

Бейбақтар отбасы(жалғызбасты ана) өзіне тән ерекшеліктерге ие. Белгілі бір жағдайларға байланысты әйел баланы некелік қатынасқа түспей (өзі үшін) туады. Мұның себептері, себептері әр түрлі болуы мүмкін. Бірақ көбінесе бұл жалғыздықты жандандыру, ана болуға деген қажеттілікті қанағаттандыру немесе баланы өзінің ыстық ықыласымен сүйген адам туралы еске салу ретінде қалдыру және басқа себептер болуы мүмкін.

Баланы күйеуі жоқ туып, тәрбиелеуге шешім қабылдаған әйел отбасының әл-ауқатын өз мойнына алады. Толық емес отбасылар ерекше қажеттілікті сезінеді, онда физикалық немесе жүйке-психикалық дамуындағы нормадан ауытқуы бар балалар, тіпті одан да мүмкіндігі шектеулі балалар өсіп келеді. Мүмкіндігі шектеулі балалар үнемі қамқорлық пен бақылауға мұқтаж. Қалған ата-ана оны өз мойнына алуға мәжбүр етеді, бұл тұрақты жұмыс істеуге және қаржылық жағдайын сақтауға қабілетсіздікке әкеледі. Мұндай отбасылар көбінесе баланың мүгедектік жәрдемақысына өмір сүреді.

Сырттан көмек болмаған жағдайда, балаға күтім жасау қажеттілігі, мемлекеттік қызмет көрсету саласының бұзылуы әйелдерге кәсіби салада өзін танытуға мүмкіндік бермейді:

материалдық жауапкершілік олардың таңдауы мен мінез-құлқын қалыптастыруда шешуші маңызға ие [6]. Бала тәрбиесін өмірінің басты мақсаты етіп қоятын әйелдер көп, бірақ оларды кәсіби жетістік пен мансаптық өсу қызықтырмайды. Сонымен бірге, отбасын ұстау үшін жауапкершілікті өз мойнына алуға мәжбүр болған әйел көп уақытты жұмыста өткізеді, сондықтан балаға уақыт қалмайды. Мұндай жағдайда балалар өздігінен қалады. Толық емес отбасыларда тәрбиелеу проблемалары көбінесе қалған ата-ана отбасының барлық материалдық қажеттіліктерін қанағаттандыра алмаған кезде экономикалық мәнге ие болады.

Толық емес отбасылар проблемаларының ішінде оның балаларды тәрбиелеу және әлеуметтендіру институты ретінде жұмыс жасау проблемасы ерекше өткір. Толық емес отбасының өмір салтының ерекшелігі баланың тәрбиесіне әсер етеді, бұл қажет емес, бірақ көбінесе төмен болуы мүмкін.

Толық емес аналық отбасыларда ер балалар отбасында ерлердің мінез-құлқының мысалын көрмейді, бұл олардың әлеуметтену процесінде ер адамның, күйеудің және әкенің рөлдік функциялары туралы адекватты емес идеяның қалыптасуына ықпал етеді. Бұл сонымен қатар толық емес аналардың отбасында тәрбиеленетін қыздардың әлеуметтенуіне әсер етеді, олардың әйелдің, ананың рөлдік функциялары туралы ойларын бұрмалайды.

Баланың ата-анасымен сәйкестенуі - отбасылық тәрбие тиімділігінің критерийі. Сәйкестендіру процесінде бала ата-ананың адамгершілік-идеологиялық нормалары мен көзқарастарын интериоризациялайды. Толық емес отбасында бұл процесс толық емес.

Отбасында анасы болмаған жағдайда, балалар аналық қамқорлық пен мейірімділікті азырақ алады, онсыз баланың үйлесімді тәрбиесі мен дамуы мүмкін емес. Қалған ата-анаға (кез-келген жыныстағы) жалғыз баламен толық қарым-қатынас жасау және оның мінез-құлқына жағымды әсер ету қиын. «Ана-әке-бала» жүйесінің бұзылуына және бар міндеттерді бөлудің мүмкін еместігіне байланысты оқу-тәрбие процесінің тиімділігі төмендейді. [7]

Толық емес отбасыларға жүргізілген зерттеу нәтижесінде мұндай отбасыларда тәрбиеленетін балалар денсаулығының ауыр проблемаларын жиі көрсететіні анықталды. Бұл топтағы балаларда көптеген созылмалы және өткір аурулар жиі кездеседі. Көбінесе бұл тек тәрбиеге ғана емес, жалғыз басты ата-ана тарапынан балалардың денсаулығына толық назар аударудың мүмкін еместігінің салдарынан болады. Толық емес отбасылар мен әлеуметтік проблемалар, гигиенаның төмен деңгейі, дәрігерлерге сирек бару, өзін-өзі емдеу жиілігі және т.с.с. арасында статистикалық маңызды байланыс анықталды [2 б. 31].

Толық емес отбасылар санының өсуі неке-отбасылық қатынастар саласының келесі аспектілерімен байланысты:

- әйелдер мен ерлер арасындағы моральдық-этикалық нормалардың өзгеруі;
- некеге дейінгі қатынастар санының артуы;
- ерлер мен әйелдердің дәстүрлі рөлдерін (отбасын) өзгерту;
- отбасы өзінің өндірістік функциясын жоғалтады;
- некеге тұрған жастардың психологиялық сауатының болмауы;
- серіктестен шамадан тыс күту;
- алкогольизм мен нашақорлық проблемасы.

Толық емес отбасында балаларды тәрбиелеу бірқатар ерекшеліктерге ие. Біріншіден, бұл қалған ата-ананың материалдық және тұрмыстық мәселелерді толығымен және жалғыз шешуі және балаларға тәрбиенің жеткіліксіздігінің орнын толтыруға тырысуы қажет. Барлық осы міндеттерді біріктіру өте қиын. Сондықтан, толық емес отбасылардың көпшілігі материалдық және тұрмыстық қиындықтарды бастан кешіріп, педагогикалық мәселелерге тап болады.

Толық емес отбасының психологиялық ахуалы көбінесе екінші ата-анасынан (жұбайынан) айрылу туралы жағымсыз оқиғалардан туындайды. Қалған ата-анаға тітіркенуі мен уайымын жасыру қиынға соғуы мүмкін. Көбінесе, балалар қалған ата-аналардың қайтыс болған адамдар үшін бастан кешетініне жағымсыз әсер етеді. Ата-анасының біреуі қайтыс болған жағдайда, балалар да жоғалтудың ауырлығын сезінеді және екінші ата-ананың ауырсынуын қабылдайды.

Кейбір жағдайларда, жұбайы кеткеннен кейін, анасы баланы жазықсыз құрбан ретінде көре бастайды, бұл шамадан тыс қорғанумен, баланың денсаулығына шамадан тыс алаңдауымен, оның болашағынан қорқуымен көрінеді. [8].

Бұл сонымен қатар балалардың жеке тұлға болып қалыптасуына кері әсер етеді. Сондай-ақ, жұбайы болмаған кезде әйелдің аналары мен әкесінің функцияларын балалары үшін үйлестіруі маңызды. Бұл баланың психосексуалды дамуындағы проблемаларға алып келеді. Статистикалық зерттеулер көрсеткендей, жоғарыда аталған себептерге байланысты толық емес отбасылардың

балалары толық отбасылардағы құрдастарымен салыстырғанда төменгі деңгейдегі оқуда, невротикалық бұзылуларға және заңға қайшы әрекеттерге бейім. [9]

Қорытынды. Толық емес отбасының аталған ерекшеліктері толық отбасыларға тән болуы мүмкін. Бірақ толық емес отбасыларда бұл проблемалардың туындау қаупі жоғары (дегенмен, олар туындауы қажет емес). Көбінесе, толық емес отбасындағы психологиялық климат толық емес отбасындағы эмоционалды атмосфераға қарағанда әлдеқайда қолайлы, мұнда бала функционалды емес ортада және екі ата-анасының қатысуымен психологиялық жағымсыз ортада тәрбиеленеді. Бұл көбінесе ерлі-зайыптылар арасында сүйіспеншілік пен сыйластық жоқ толық отбасыларда болады, ал балалар әкесі мен анасы арасындағы деструктивті әйел-еркек қатынастарының куәгері болады. Бар қиындықтары бар толық емес отбасы баланың толыққанды тәрбиесі үшін қолайлы жағдай жасай алады. Жағдайларға байланысты толық емес отбасының басшысы болып шыққан ата-ана пайда болған жағдайдың психологиялық сипаттамаларын байыпты біліп, олардың жағымсыз салдарға алып келуіне жол бермеуі керек. Көптеген гүлденген толық емес отбасылардың тәжірибесі бұл мүмкін екенін көрсетеді.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Целуйко В.М. Дисфункционалды отбасының психологиясы. М.: Владос, 2013.
- 2 Mead М. Мәдениет және балалық шақ әлемі. М., 2010.
- 3 Пихарт К.Е. Жалғызбасты ата-аналарға арналған нұсқаулық. М., 2011.
- 4 Лунина И.В., Зайцева О.В. Отбасындағы және бала тәрбиесіндегі әкенің рөлі (отбасында әкенің рөлі туралы түсінік қалыптастыруда тәрбиеші мен білім беру психологының бірлескен өзара әрекеттесу тәжірибесінен). Мектепке дейінгі педагогиканың сұрақтары Халықаралық ғылыми-әдістемелік журнал No2 (12) / 2018. 25 б
- 5 Толық емес отбасылардың психологиялық мәселелері // Ресей ІІМ Мәскеу университетінің хабаршысы. 2010. №3. [Электрондық ресурс] // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskie-problemy-nepolnyh-semey> (кіру күні: 05/05/2020)
- 6 Целуйко В.М. Толық емес отбасы. Волгоград, 2010.
- 7 Фигдор Г. Ажырасқан ата-аналардың балалары. М., 2015.
- 8 Данилова Марина Владимировна, Наумова Дария Викторовна Толық емес отбасыларда білім берудің ерекшеліктері // Ғылым мәселелері. 2013. № 4 (18). [Электрондық ресурс] // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-vospitaniya-v-nepolnyh-semyah> (кіру күні: 05.08.2020).
- 9 Таланов Сергей Львович Қазіргі заманғы отбасының функциялары: социологиялық талдау тәжірибесі // Ярославль педагогикалық бюллетені. 2011. № 4. [Электрондық ресурс] // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/funktsii-sovremennoy-semi-opyt-sotsiologicheskogo-analiza> (қол жеткізілген күні: 20.05.2020).

Аннотация: В представленной статье дан научно-методический аппарат изучения проблемы детско-родительских отношений в неполных семьях. Определены актуальность исследования, цель, задачи, объект, предмет научного изучения, методологическая основа, гипотеза исследования. Уточнены понятия – «полная» и «неполная семья», «институт семьи в современных условиях». Описан научно-методический инструментарий предполагаемого исследования. Представлены научная и практическая значимость научной работы. Проанализированы причины образования неполных семей и определены их разновидности : осиротевшая; внебрачная; разведенная; распавшаяся.

По критерию оставшегося в семье родителя выделяют материнские и отцовские неполные семьи. По количеству поколений, проживающих совместно, неполная семья бывает: простая - мать/отец с одним или несколькими детьми; расширенная – мать/отец с одним или несколькими детьми и другими родственниками. В заключение дан краткий анализ психологических проблем , возникающих в неполных семьях.

Ключевые слова: родитель, ребенок, полная семья, неполная семья, отношения, диагностика, духовная культура, социальная культура, сексуальная грамотность

Abstract: The presented article provides a scientific and methodological apparatus for studying the problem of parent-child relations in single-parent families. The relevance of the research, the goal, objectives, object, subject of scientific study, methodological basis, research hypothesis are determined. The concepts of "complete" and "incomplete family", "the institution of the family in modern conditions"

have been clarified. The scientific and methodological tools of the proposed research are described. The scientific and practical significance of scientific work is presented. The reasons for the formation of incomplete families are analyzed and their types are determined: orphaned; illegitimate; divorced; disintegrated.

According to the criterion of the parent remaining in the family, maternal and paternal incomplete families are distinguished. By the number of generations living together, an incomplete family is: simple - a mother / father with one or more children; extended - a mother / father with one or more children and other relatives. In conclusion, a brief analysis of psychological problems arising in single-parent families is given.

Keywords: parent, child, full family, incomplete family, relationships, diagnostics, spiritual culture, social culture, sexual literacy